

SZEMPONTOK A KORAI SZINDBÁD-NOVELLÁK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Szerb Antal óta kényszerítő közhely azzal kezdeni egy Krúdyról szóló írást, hogy „Krúdy a magyar irodalomtörténet nagy adóssága”,¹ hogy életműve nincs föltárva, és nincs megnyugtatóan kijelölve a helye a magyar irodalom fejlődéstörténetében. Az irodalmi közfelfogás elsősorban még mindig magányos ködlovagnak tartja, kitaszítva a kortárs magyar szellemi életből és valóságból, s valamiféle neoromantikus íróként lát benne;² életművét visszautalja a Nyugaton 'inenre',³ vagy művészetében egy helytelen útválasztás kivételes írói eszközökkel történő realizálását látja.⁴ Az irodalomtörténet különös módon előbb talált tetszetős világirodalmi párhuzamokat, mintsem rálelt volna azokra a pontokra, amelyekkel a Krúdy-életmű a kortárs magyar irodalommal és valósággal érintkezik.

Krúdy behelyezését a magyar irodalom fejlődéstörténetébe nemcsak az életmű még mindig nem teljes ismerete, kritikai feldolgozatlansága nehezíti, hanem a pontosabb, teljesebb kép hiánya a már részben feldolgozott kortársakról: Babitsról, Kosztolányiról, Juhász Gyuláról, Kaffkáról. S amíg a kor irodalmáról nincs igazán árnyalt képünk, addig mind elfogadni, mind megcáfolni nehéz az olyan kijelentéseket, melyek Krúdy munkásságát egyedi jelenségnek tartják:

„kései, magányos jelenség Krúdy Gyula és életműve is ... kortársai közt senkit sem említhetnének, akivel Krúdyt közös harci-eszmei célok

¹ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Bp. 1972. 430.

² Kárpáti Aurél: *Krúdy Gyula*. In: Kárpáti A.: *Kultúra haláltánc*. Bp. 1947. 96.

³ Vargha Kálmán: *Krúdy-problémák*. In: Vargha K.: *Álom, szecesszió, valóság*. Bp. 1973. 103.

⁴ Czine Mihály: *Krúdy Gyula*. *Kortárs*, 1965/2. 321–329.

vagy művészi ars poetica elvek egybefűznének”.⁵ „... úgy tetszett, hogy az élet fölött lebeg, és szuverénebb minden kortársánál”.⁶

Az életművek egy kisebb korszakát vizsgálva már könnyebben megtalálhatjuk a közös kérdésfeltevéseket, problémákat. Elsősorban 1906 és 1911 között keressük a közös pontokat, hisz irodalmunkban, annak „egyik leggazdagabb, legszínesebb lustrumában születik meg a Szindbád”,⁷ de eljutunk a világháború kitöréséig, amely majd „új korszak-tudatot” hoz.⁸

Tegyük fel rögtön a kérdést: kicsoda Szindbád s miként érintkezik e jelenség a kortárs irodalommal?

„Szindbád a magyar Casanova, de szimbóllummá emelve, átlíraia-sítva. At ifjúság és a szerelem szimbóluma” – véli Kelemen László.⁹ „Züllő, élveteg dzsentrí? Az álom és valóság közt lebegő írói magatartás kifejezője?” – kérdi Czine Mihály.¹⁰

Rónay György Szabó Edének ad igazat: Szindbádban „senki más, ő maga, Krúdy van jelen.”¹¹ E kijelentések és újra-kezdések inkább nehezítik, mint segítik a válaszadást. Szauder József majd Katona Béla mutatta ki tanulmányában Szindbád „születését” Krúdy korai műveiben:

⁵ Sötér István: *Pályakép Krúdyról*. In: Sötér I.: *Tisztuló tükrök*. Bp. 1966. 164–165.

⁶ Féja Géza: *Krúdy, a lángelme*. In: Féja G.: *Lázadó alkonyat*. Bp. 1975. 125.

⁷ Szauder József: *Szindbád születése*. In: Szauder J.: *A romantika útján*. Bp. 1961. 376.

⁸ Gadamer, M. G.: *Die Grundlagen des 20. Jahrhunderts. Aspekte Modernität*. Hrg.: Hans Steffen, Göttingen, 1975. 78. Idézi Király István: *A megélt imperializmus: a fordulatélmény*. ItK. 1977/4–6. 480.

⁹ Kelemen László: *Krúdy Gyula*. Szeged, 1938. 52.

¹⁰ Czine Mihály: i. m. 324.

¹¹ Rónay György: *Krúdy Gyula: A hídon*. Literatura, 1974/1. 121.

„A kalandos kedvű csodahajós neve csak 1910-ben bukkan fel a Krúdy novellákban, alakja azonban – egyelőre még jellegtelen nevekben – már régóta ott bújkál Krúdy írásaiban. Diákköri novellái közt több olyan is található, amelyeknek hőseiben szinte lehetetlen föl nem ismernünk a későbbi Szindbád előképét”.^{1 2}

E kutatások eredményeit elfogadjuk, mégis azt kell mondanunk, hogy a Szindbád-kérdés megértésében nem vezetnek el bennünket. Igazat kell adnunk Bori Imrének, aki szerint

„nem a hasonlóságok a jelentősek a jelzett novella és az első Szindbád-elbeszélések között, hanem a különbségek, elsősorban pedig a Szindbád-írások többlete amazok még erősen anekdotikus jellege ellenében, nem szólva a novellairányak a Szindbád-történetekben mind egyértelműbbé válásáról. S még a hasonlóságok is problematikusak, amikor a mikro-részleteket nézzük, és csupán a történetnek egy egészen elvonatkoztatott váza kínál érintkezési pontokat”.^{1 3}

Kérdésünkre a választ tágabb körben kell keresnünk.

A személyiség válsága

A század első évtizedének minden új korszak első, döntő fontosságú kérdését, „a személyiség változott helyzetét, szerepét és értékét kellett tisztázni”.^{1 4} A 19. század pszichologizmusának stabil perspektívája, hogy mindent az „én és a világ” antitézisének koordinátarendszerében vizsgál, az új kor emberének kérdéseire más csak a válaszok szűkös alternatíváit nyújtja.^{1 5} Az individuumnak a gondolkodás középpontba kerülését nem szabad úgy értelmeznünk, mint a romantika újraéledését.

^{1 2} Katona Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése*. Irodalomtörténeti Füzetek, 75. 1971. 103–104.

^{1 3} Bori Imre: *Krúdy Gyula „nagy évtizede”*. In: Bori I.: *Fridolin és testvérei*. Novi Sad, 1976. 73.

^{1 4} Pór Péter: *Az irodalmi szecesszió fogalmáról*. Valóság, 1969/8. 80.

^{1 5} Fejér Ádám: *Túl a szecesszión*. In: *A novellaelemzés új módszerei*. Bp. 1971. 53.

Hisz a romantika harca „a személyiség arányos, egyensúlyos, célirányos tudatáért és akarásáért”¹⁶ még pesszimista felhangjaiban is megőrzi az egyéniség tiszteletét és öntudatát. „Az autonóm történeti és társadalmi ember megvalósítására”¹⁷ törő polgár helyett a 20. század elején a végletesen magányos ember áll a középpontban. Már a személyiség önmagára eszmélésében, titkai föltárásában ott a kétely: az egyedüliség nagyszerűsége és a felismerés rettenete:

s rémülve érzem, hogy az ősi-titok,
az ősi rejtély, ősi sejtelem,
amit csodálva hallok en-fülemmel:
az én vagyok!

(Én)

– írja Kosztolányi. Ady híres versében így vall:

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces messze fény,
Lidérces messze fény.

De jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.

(Sem utódja, sem boldog őse)

A csodálat és félelem összetettségéből egyre inkább csak az önmagába zártság, a rabság élménye marad:

Magam vagyok
Nagyon
Kicsordul a könnyem.
Hagyom.
Viaszos vászon az asztalomon,

¹⁶ Németh G. Béla: *Az egyensúly elvesztése*. Bp. 1978. 10.

¹⁷ Uo. 10.

Faricskálók lomhán egy dalom,
Vézna, szánalmas figura, én.
Én, én.
S magam vagyok a föld kerekén.

(Meddő órán)

– olvashatjuk Tóth Árpádnál. „De én most rab vagyok, most rab vagyok” – kiáltja keserűen Juhász Gyula a *Szabad hajók* c. versében. Az individuum menekülni akar önmagától – ez a kor íróinak egyik alapélménye:

Magam vagyok a poklom, az erem
Kész csatorna, hol forr a tüzes patak,
Futnék magamtól és nincs, nincs menekvés.

(Kosztolányi: *Én is*)

Magamtól kell remegnem egyre,
Futnék, de merre, hova térjek?
Az örvény zug minden eremben,
Tőlem ki véd meg?

(Juhász Gyula: *Örvény*)

Ady „magamtól távozó önmagamról” beszél a *Margita élni akar*-ban,¹⁸ Babits is ki akar törni „bűvös köréből” (*Lírikus epilógja*), Tábori Elemérje is önmagától menekül: „Nem fogok rá gondolni: utazni fogok, menekülni, valóban önmagamtól . . .”¹⁹

Gondolatmenetünkbe kapcsoljuk be Krúdyt is, hisz a személyiség kitörési vágya önnön rabságából teremti meg a 10-es évek magyar irodalmában az alteregók sokaságát, köztük talán a legjellegzetesebbet: Szindbádót. Ady Margitája, Babits *Gólyakalifájának* Tábori Elemérje, Kosztolányi „szegény kisgyermeke”, Krúdy Szindbádja

¹⁸ Ady Endre: *Margita élni akar*. Bp. 1921. 76.

¹⁹ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Bp. 1968. 99.

„csak részben önarckép-alteregő, minthogy nem az alakmáson felfedezhető írói életrajzi mozzanatok szabják meg jellegét, hanem az emberi létezés művészi megragadása modern lehetőségeinek egyike”.²⁰

A Krúdy-Szindbádra is vonatkozik, amit Ady ír a *Margitában*:

E regényben még én sem én vagyok
S igaz csupán e furcsa mese lelke,
Valaki, ki tán én is lehetek.²¹

Orthontalanság

Az imperializmus korába fordult világban a művész nemcsak önmagát érzi börtönnek, ellenségesnek, hanem tehetetlennek érzi magát a külső erőkkal szemben is. Az élet, a világ teljessége helyett nyomasztó bezártságot érez. Babits írja:

„Minden bezárult, a világ egy szűk gömbölyű lyuk volt, szürke sűrű ködök és vizek és nagy bőségek iszonyú közepén, melynek tompa falaira furcsa és vad lelkek verdesték makacs, szenvedő, ügyetlen szárnyakat.”²²

A bezártság és a végtelenség ellentéte szól Kosztolányi és Juhász Gyula soraiban is. Az előbbi így ír:

A föld szorít, s fölém végtelenül
tárgul ki, mint egy kék üvegharang,
a végtelenbe nyúló kékes űr

(Egyedül)

S Juhász Gyula:

És bennem, mint a rab él a végtelen!

(Az örök visszatérés)

²⁰ Bori Imre: i. m. 70–71.

²¹ Ady Endre: i. m. 33.

²² Babits Mihály: *Odyseus és a szirének*. In: *Babits Mihály Művei. Novellák*. Bp. 1964. 87.

E bezártságból történő menekülés szándéka szüli az elvágódás motívumát, kapcsolódva a szecesszió nyugtalanság-érzetéhez. „Elvágom onnan, ahol bolygok” – írja Ady a *Kék tenger partján* c. versében. „Más vidékre vágyol innen” – mondja Babits (*Páris*). Kosztolányi így vall:

Hogy vágyom el innen, messzire
hol kanyarog a vonatok síne

(*A szegény kisgyermek panaszai*)

Juhász Gyula is hasonlóképpen ír:

A vágy nyílát úgy hordom én, s a távol
Honvágya fáj örökké, ó Uram!

(*Imitatio Christi*)

De Kaffka Margit hősnője is így kiált fel: „Messzi idegen világok, ismeretlen utak! . . . Ha elvinne egyszer valaki engem!”^{2 3}

Az elvágódás legfőbb iránya Párizs. Ady Párizs-versei ismertek, s a szakirodalom által is feldolgozottak. Most csak a *Margitából* idézzünk egy sort: „És Páris volt hazánk helyett hazánk.”^{2 4} Babits is ír a „Messze szőke Szajna partján” fekvő városról (*Páris*). Juhász Gyulának is álmai városa Párizs:

Életem pusztáján
Már roskadozom,
Pedig vár, vár reám
Napfényes orom,
Ó Párizs, ó Párizs,
Te messze, te szép,
Ó Párizs, ó Párizs
Meglátlak-e még?

(*Nosztalgia . . .!*)

^{2 3} Kaffka Margit: *Színek és évek*. Bp. 1955. 30.

^{2 4} Ady Endre: i. m. 20.

(A véletlenül múlt, hogy Szindbád „már több, gyermekes családját el nem szöktetett Párizsban, ahol majd ismeretlenül, elvonulva és szeretve élhetnek egymásnak, egymásért, és a kitűzött óra nem röppenhet el fecskeszárnyakon”²⁵ – de ez már egyben Krúdy mosolya is a Párizs-mítoszon.) Király István figyelmeztet rá, hogy a magyar művész otthontalanság-érzete csak részben kapcsolódik a századvég és a századelő külföldi íróinak esztéta jellegű kivándorlásaihoz, mely Párizsba vitte Rilket és Dariót, Alexandriába Kavafiszt, Angliába Henry Jamest s Eliotot, Rómába Ezra Poundot, társadalmi hitelét a néptömegek kivándorló nyugtalanúsága adja.²⁶ Király István e megállapítása a valóban esztéta jellegű élményből fakadó versekre is érvényes; az általános európai élmény- és érzetkörből fakadó versek mögött is ott kell éreznünk a kiváltó valóságtartalmat.

Ó mennyi város, mennyi nép.
Ó mennyi messze szép vidék!
Balsorsom milyen mostoha,
Hogy mind nem láthatom soha!

(Babits: *Messze, messze*)

Ó táj, Tahiti, Citere
Álmatlan álmok szigete,
Ó vágyam ligete:
Szent televény, velem rokon,
Be jó volna, túl gondokon
Heverni e homokon!

(Juhász Gyula: *Primitiva*)

Járok japán, olasz, muszka földön,
síró vizen és sívó szárazon.
Távolságok és sínek gombolyagja,
ölembe gombolyul a messzeség.

(Kosztolányi: *A szegény kisgyermek panaszai*)

²⁵ Krúdy Gyula: *Szindbád és a csók*. 63. (Krúdy: *Szindbád*. Szerk.: Kozocsa Sándor. Bp. 1975. A továbbiakban e kiadásra hivatkozunk.)

²⁶ Király István: *Ady Endre*. Bp. 1972. 228–229.

Egy ócska, furcsa térkép . . . s szembe ötlik álmom:
 Könnyű hajóval jártam nagy csendű óceánon,
 S banános szigeteknél suhantam el az éjjel.

(Tóth Árpád: *Reggel*)

Arra a kérdésre, hogy Szindbád miért utazik, Sötér István így válaszol:

„Ellentéte a korviszonyokkal, . . . jelenével: íme Krúdy néha oly külön: 'területenkívüliségének' magyarázata. Ez az ellentét fordítja művészetét a romantika felé is, mely meglehetősen időszétütnül támad fel alkotásaiban.”²⁷

Sötér helyesen látja meg a szindbádi területenkívüliség kialakulásának okát, de – véleményünk szerint – az nem a romantika felé irányítja Krúdyt, hanem azon írók közé, akik a 20. század elejének általános közérzetét, az otthontalanságot fejezik ki.

Mitosz

De a „Szindbád” név- és hősválasztást nemcsak az otthontalanság általános érzete hitelesíti, hanem az ellene való védekezés is kényszeríti az író a keleti mesehős feltámasztására.

„. . . ugyanaz az írói mozdulat jelenik meg, melyet világirodalmi szinten éppen akkoriban Joyce hitelesített, amikor regénye központi hőisévé Ulyssést tette, aki, akárcsak Szindbád, „hajós”. Krúdynak is örök képzet kellett, ebben a kor mitológia-igénye üzent, s ebből az üzenetből is a modern próza problematikájának a sűrűjére nyílik kilátás: az írói rendteremtés egyik lehetséges formája volt a készen kapott mitológiai életséma alkalmazása . . .”²⁸

Ahogy Babits írja a *Campagna énekében*:

²⁷ Sötér István: im. 166.

²⁸ Bori Imre: i. m. 46.

A múltban – örököt tisztelni küldi
az unt jelen és vonzza őt a rom.

Adynál is az örök képzet keresését kell látnunk a biblikus verseivel egyidejűleg jelentkező bibliai tárgyú novelláiban is (*Mária és Aina, Hiteles történet Pünkösdről*),²⁹ vagy az antik mítoszhoz kapcsolódó történeteiben (*A bizánci történet, Uzso-rás Khiron kertje, Thaiszok tavaszi ünnepe.*) Babits is az emberi 'örök' megragadásáért küzd korai novelláiban (*Mythológia, Mese a Dekameronból, Kezdődik Éliás testvér hiteles története*), mint ahogy a Szindbád megírásához hasonló írói attitűd éleszti fel *Gólyakalifát*, a másik ezeregyéjszakai mese-hőst.

A kor érzéseit leginkább kifejezni tudó hős, a hajós: Szindbád és Odüsszeusz. De nem a feleségéhez megtérő, nyugalmat találó görög hajós, hanem az állandóan elvágódó, a mindig újat, s teljességet kereső hős. Babits Odüsszeusza a szirének énekében véli felfedezni azt, amiért érdemes élni és meghalni – jelezve ezzel írója útkeresésének problematikus voltát is.

„És sokszor elnézett hajója rengő székéből a keserű tenger ködlő szirtjeire, és mindig keserű megbánás ült a lelkén. És többször így elment és visszatért, és egyszer, azt mondják, megint elment és nem tért vissza többet.”³⁰

Juhász Gyula hajósa is hasonlóan érez:

Odysseus, a ravasz és a bátor
Végignézett szomorú szigetén.

.....

S amíg eszébe jut szőkés hajával
Kalipso, a tündéri cimbora,
A lótuszevők álmatag világa

²⁹ Vö. Vezér Erzsébet: *Ady Endre*. Bp. 1977. 374.

³⁰ Babits Mihály: *Odysseus és a szirének*. i. m. 95.

Circé zöldszeme, feákok bora,
 A szirének bódító muzsikája
 És boldos és bátor kalandja mind,
 Szemébe tör sós könnyek tengerárja,
 És elsírat titokba valamit . . .

(Viszatérés)

Krúdy a Szindbád nevet – utaltunk már rá – az *Ezeregyéjszaka* meséiből vette, gyermekkorának kedves olvasmányából. Az első Szindbád-elbeszélések, az első öt út „még struktúrájában is az Ezeregyéjszaka Szindbádjához és történetéhez igazodik”.³¹ A novellák indító szituációja: Szindbád elszegényedése, pontosabban hogy volt gazdag és szegény is, erősen kapcsolódik az eredeti mese indításához.

„ . . . apám kereskedő volt, mégpedig a legelőkelőbb és leggazdagabb a polgárok közül. Még kisgyerek voltam, amikor meghalt, és rám hagyta a vagyont, az ingatlanokat meg a majorokat. Felnöttem és rátettem mindenre a kezemet, finom ételeket ettem, finom italokat ittam, fiatalemberekkel barátkoztam, finom öltözékekben cifrálkodtam, barátaimmal és társaimmal csavarogtam, és azt hittem, hogy ez örökké fog tartani, és hasznomra lesz. És ez így folyt egy jó ideig. Egyszer aztán mégis megjött az eszem: felocsudtam léhaságomból, és észrevettem, hogy e sok kincs – volt, nincs, a sok szép ezüst elszállt, mint a füst; s amim volt, elvándorolt”.³²

Az *Ezeregyéjszaka* hét utazásához képest a Krúdy-Szindbád 5 'igazi' utat tesz meg. Az okot keresve igazat kell adnunk Rónay Györgynek:

„ . . . miután írói fikciójának megszerezte a szindbádi leszármazás hitelesítését, az ezeregyéji (nála „sztambuli”) Szindbád helyébe észrevétlenül belopja Krúdy-Szindbádot, a mítosznak most más nincs szüksége az *Ezeregyéjszaka* kezességére: nagykorúsodott, kezekedik saját magáért.”³³

³¹ Rónay György: i. m. 124.

³² A tengerjáró Szindbád első meséje, vagyis az első utazás. In: *Az ezeregyéjszaka meséi*. Ford.: Honti Rezső. Bp. 1961. 438.

³³ Rónay György: i. m. 124.

Részekre hullott egész

„Minden egész eltörött” – kiált fel Ady 1909-ben s fogalmazza meg az új századba fordult világ emberének általános válságérzetét.

„... ember és ember, ember és külvilág feloldhatatlannak érzett ellentéte Ady költészetében jut el a legteljesebb, legátfogóbb és mégis megrázóan élményszerű gondolati általánosításig... szava az imperialista világrend embertelenségének egészét átélő emberé.”³⁴

Az élmény áthatja az egész 20. századi irodalmat, s az általunk vizsgált időszak minden jelentős írójának szembe kellett néznie ezzel a gyötrő problémával. Mivel a szakirodalom kimerítően foglalkozott már a „törtség”-érzettel, magyar és világirodalmi tükröződését egyaránt vizsgálva, csak Juhász Gyulára utalunk, akinél 1905 és 1910 között a ’tört’ szó fő motívummá válik.³⁵

A régi gyermek játékaik törve,
A régi gyermek kertjei oda,
Régi szüretnek nem jön vissza ősze,
Régi majális, hol van már bora?

(Szürkület)

Az új értékrend hiánya s a réginek korlátozott lehetőségei idézik elő a bizonytalanságot. „... valahogy nagyon is hirtelen változott meg a világ” – írja Kaffka Margit.³⁶ S ő fogalmazza meg – szinte tételszerűen –, mennyire szükség-szerű ebben a labilis, értékvesztő korban az ember „szerepbe” kényszerülése:

³⁴ Tamás Attila: *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig*. Irodalomtörténeti Füzetek 43. Bp. 1964. 98.

³⁵ Vö. még Juhász Gyula: *Nietzsche, Új Faeton, Vigilia, Öreg költőnek, Magamhoz*.

³⁶ Kaffka Margit: i. m. 15.

„Ahogy a gyermek azt mondja: boltocskát játszom, vagy papát vagy tengeri vihart – úgy játssza belé magát a felnőtt ember is a célratóró, a szorgos, a léha, a szenvedélyes vagy a gyűlölködő szerepébe. Valamivel ki kell tölteni az időt; el kell hitetni magunkkal egy s más dologról egy időre, hogy az fontos. Mert különben egybekulcsolt kezekkel ülnénk az útszélén, s talán az volna a természetes – minden egyéb csak magahihe-tő fontoskodás.”³⁷

Az egészet, a teljes emberit keresik az írók, ezt már csak a Grószik, a Polyxena tantok, a Cencik hordozzák magukban.

Krúdy nem tételes író, s jogosan figyelmeztet Rákos Sándor, hogy ne dőljünk be kenetes hangjának.³⁸ A világ csonkaságának érzete Krúdynál a stílus szintjén a legmegragadhatóbb. Krúdy autonóm írói világában különféle stílusjegyeket keresni nem vezethet érdemi eredményre: az impresszionista, szimbolista, szürrealista, szecessziós elemek együtt és elválaszthatatlanul vannak jelen az író munkáiban. Krúdy stílusával többen foglalkoztak már, vizsgálták különböző írói eszközeit; de hogy milyen írói üzenetet fejez ki, illetve próbál elrejtetni a maga különös, egyéni formanyelvével Krúdy, még további vizsgálatok tárgya lehet.

A *Szindbád*-történetek stílusának három tartópillére: a hasonlat, a színekdoché és a sajátos mondat szerkesztés. Kemény Gábor kitűnő stilisztikai tanulmányban mutat rá a Krúdy-hasonlat „külső redundanciájára”, arra, hogy „a redundáns hasonlatok révén nem tájékoztat, hanem atmoszférát teremt; nem szemléltet, hanem hangulati összképet ad; nem közöl, hanem sejtet; nem ábrázol, hanem kifejez”.³⁹ Rónay György is hasonlóan látja: „Minden, amihez az író hasonlít valamit, magával hozza hangulatának egész holdudvarát; minden egyes jelenség táguló körökben fodrozódik a végtelen-

³⁷ Uo. 5.

³⁸ Rákos Sándor: *A halhatatlan Krúdy*. In: Rákos S.: *Elforgó ég*. Magvető, Bp. 1974. 302.

³⁹ Kemény Gábor: *Krúdy képalakítása*. Nyelvtudományi Értekezések 86. Bp. 1974. 70–71.

ség felé.”⁴⁰ Abban, hogy Krúdynál a hasonlított mindig ismeretebb a hasonlónál, vagy a hasonló teljesen ismeretlen, valójában a bizonytalanság munkál, a világ jelenségeinek megnevezhetetlensége. De a végtelenre állított „asszociáció-távolságban”⁴¹ ott van az írói igény is, hogy az összekuszálódott világban a bizonyosságot megtalálja. A véges és végtelen összeszikkasztása adja az író hasonlatainak különös hangulatát, igazi értékét.

A Krúdyval foglalkozó stíluselmzések jórészt megelégedtek azzal, hogy a színekdochéban az impresszionista művész írói eszközét lássák.

„Az impresszionista művész a szemléleti egész helyett részletbenyomásokat rögzít, színfoltokra és árnyalatokra bontja a látványt. Valami ilyesmire törekszik az igazi hangját végre megtaláló Krúdy is, ennek az érzékeny és gyöngöd pointilizmusnak pompás kifejezője a színekdoché” – írja Kemény Gábor.⁴²

Ebből fakadnak aztán az impresszionista s így a Krúdy-stílus filmszerűségét valló elképzések, különösen Huszárik Zoltán kitűnő Szindbád-filmje után.

„... a szenélység egészét, a szemantikai szempontból elvont fogalmat kisebb és konkrét egységekre bontja fel. Az érzéki észrevevés szempontjából tekintetbe jövő (látási) elemek helyettesítik a szereplőket... E a módszer filmszerű.” – írja Herczeg Gyula.⁴³

Úgy tűnik azonban, hogy a még kialakulatlan filmi technika és Krúdy stílusa csak igen a felszínen érintkezik.⁴⁴ Krúdynál a színekdoché nem a „film fortélyos eszközeinek” nyelvi vetü-

⁴⁰ Rónay György: *Az idő forradalma (Fejezet a magyar irodalom életrajzából)*. Magyarok, Bp. 1947. 6. sz. 424.

⁴¹ Vö. Balázs Béla: *A hasonlat metafizikája*. Nyugat, 1919. 404–414.

⁴² Kemény Gábor: i. m. 26.

⁴³ Herczeg Gyula: *A modern magyar próza stílusformái*. Bp. 1975. 109.

⁴⁴ A Szindbád-novellák filmszerűségéről vö. még Fekete Elvira: *A Szindbád varázsa*. Üzenet. 1975/5–6. 402–411.

lete,⁴⁵ hanem az író és kortársait leginkább érdeklő kérdés: a rész és egész problémájának feloldási kísérlete. Ugyanúgy a széttörtség-érzet megnyilvánulását kell látnunk a Szindbád-novellák stílusában, mint nyíltan megfogalmazva a kortársaknál. Ebben az ábrázolási módszerben valóban a „pars pro toto” az óhaj,⁴⁶ az elért eredmény azonban ’csak’ az Egész hiányának, a 10-es évek értelmi káoszának felmutatása.

A hasonlattól és a szinekdochétól elválaszthatatlan Krúdy mondatszövése. A mondatkígyóknak, „ennek az igaz jellemző stílusbeli sajátásnak magyarázata Krúdy impresszionizmusa”.⁴⁷ Szerb Antal is hasonlóan látta:

„Krúdy el-elveti az elbeszélés fonalát, végtelen kitérésekbe bonyolódik bele, megfosztja a regény szerkezetét a tűnő pillanat szépsége, az előadás édes és öncélú gyönyörűsége kedvéért.”⁴⁸

Az író indaszerűen kapcsolódó mondatkígyóiban ott az igény a világ teljességének, szépségének megragadására. A szélesen áradó mondatokban a logikai és grammatikai szervező elv hiánya, mely megghiúsítja ezt, nem ok, csak okozat, amennyiben a századforduló embere a világot nem látja, nem láthatja teljesnek: a szétesett világ darabjait habzsolja össze végtelen mondataiba Krúdy.

A stílus zeneisége, képeinek burjánzó gazdagsága rejti el előlünk Krúdy pesszimizmusát. Kevesen jellemezték szebben Szindbád költőjét, mint Kemény Gábor, aki „képekbe menekülő életnek” nevezte az író művészetét.⁴⁹

⁴⁵ Fekete Elvira: i. m. 403.

⁴⁶ Az impresszionista stílus „pars pro toto” elvéről ld. Radnóti Miklós: *Kafka Margit művészi fejlődése*. In: *Radnóti M.: Tanulmányok, cikkek*. Bp. 1956. 33.

⁴⁷ Prohászka János: *Krúdy Gyula stílusa és nyelve*. Magyar Nyelvőr, 1949. 16.

⁴⁸ Szerb Antal: i. m. 432.

⁴⁹ Kemény Gábor: i. m. 100.

Visszavágyódás a múltba

„1911-től, harminchárom éves korától már a teljesen kiforrott Krúdy áll előttünk, aki – bár nem vakította el sem a millenium nemzeti gőgje, sem a 'boldog béke' csalóka napsütése – most mégis mintha behunyná szemét, hogy egy ideig a stílus káprázatával, romantikus ábrándokkal, biedermeier idillel, rezignált, szétfoszló látomásokkal, őszi mélabúval és téli tűzpattogással, elsuhanó tájak, emlékek, szerelmek mámorával háriítsa el magától zilált, beteg korát, a közelgő háború rémét, az élet torzzá silányulását” – írja Szabó Ede, mintegy összefoglalva a Szindbádról alkotott irodalomtörténeti véleményét.⁵⁰

Fentebb már szoltunk egyfajta múltidézésről, az emberiség évszázados, évezredek kultúrtörténeti hagyatékának felélesztéséről. De Krúdyt e romantika 'vádja' elsősorban hősenek – nevezhetjük talán így – a megélt közelmúltba való vágyódása miatt éri. Az 1910-es években harmincéves Szindbád gyermek-kora, ifjúsága, a nőekkel való első kapcsolata az 1880-as évektől a századfordulóig tartanak. Ezt az időszakot pedig a régi értékrend viszonylagos háborítatlansága és az a ritka és gyorsan elszálló történeti pillanat, melyet úgy hívnak, hogy „Béke”⁵¹ jellemez. Különösen visszatekintve van így, „a megrontásoddal megszépült varázs által”, egy darabokra tört, háborúba rohanó világból visszanézve. A menekülés szükségességét jelzik Ady sorai is:

– Barátom – szolt ez –, nincs itt kész még semmi,
Legokosann a Múlthoz visszamenni.⁵²

Király István írja Ady 1908–1912 között kibontakozó emléklírójáról:

⁵⁰ Szabó Ede: *Krúdy Gyula alkotásai és vallomási tükrében*. Bp. 1970. 95.

⁵¹ Halász Gábor: *Vázlat a szecesszióról*. In: *Halász G.: Válogatott írásai*. Bp. 1977. 501.

⁵² Ady Endre: i. m. 41.

„A jelen szomorúságára, megváltoztathatatlanságára esett itt a hangsúly, s nem a tűnt lángokra. Nem 'az élet prózaiságát és fájdalmait' feledtető Reviczky-féle 'titkos, békítő, édes keserv' tartozott hozzá ehhez a múltidézéshez, hanem éppúgy, mint a *Harminc év után*-t író Vajdánál, a *Vörös postakocsin* utazó Krúdynál vagy az 'eltűnt idő nyomában' járó Proustnál, az unt, üres jelen fölött volt valójában ez az emlékezés halálos ítélet.”⁵³

A szindbádi emlékezés bonyolultabb annál, hogy annak egyértelműen értéket őrző, megtartó erejéről beszélhetnénk. Szindbádnak valójában igen kevés az olyan emléke a múltból, amelyre nyugodt szívvel gondolhatna, s ne verné föl lelki ismeretét. Az emlékek megtartó ereje, állandó vonzása biztonságukban, megtörtént voltukban van, s így válik a negatív emlékezés is vonzóbbá Szindbád számára az unt, bizonytalan jelennél. „Igen, szembe kell tudnunk nézni a volttal legalább, ha már a jellel, a jövővel nem tudunk mindig” – vallhatná Kaffka hősnőjével együtt Szindbád is.⁵⁴

Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy az 1911-es novellákban Szindbád az emberélet útjának felére ért, az érett férfi számvetésének idejéhez. Belső kényszer is hajtja hőnököt, hogy szembenézzen eddigi sorsával. Hogy hogyan lett az életnek nekirohanó siheder Szindbádból megtört, unott, halni készülő férfi, arra Krúdy így válaszol: „A kulcs kétszer fordult a zárban és tíz esztendő iramodott el azóta.”⁵⁵ Ennek a tíz esztendőnek a felkutatására indul Szindbád, önként, vagy hívó hangra, hogy önmaga titkát felfedje.

Krúdy négy, összefüggő elbeszélést szentel Szindbád ifjúságú bemutatásának. A legfontosabbat már az első mondatban elárulja: „Abban az időben, mikor Szindbád sihederfiú volt, még sok minden másképpen volt elrendezve a földi tére-

⁵³ Király István: i. m. II. 271.

⁵⁴ Kaffka Margit: i. m. 128.

⁵⁵ Krúdy Gyula: *A régi hang*. 91.

ken.”⁵⁶ Olyan házban nevelkedett, ahol évszázadok biztonsága uralkodott:

„A régi udvarház, ahol Szindbád felnevelkedett (Portobágyi és Ketvényi Nagy Sámuel felügyelete alatt) azon házak fajtájából volt, ahol száz esztendőnként egyszer ereszkedik meg az ablak vasalása. Mozdulatlanul, pompásan megmarad minden a maga helyén, a lakók úgy, mint a székek.”⁵⁷

Itt kapja meg Szindbád az ’útravalót’ az életre, a kétféle bölcsességet.

„Portobágyi a hagyományos gyakorlathoz akarja hozzászoktatni, a folytonossághoz idomítani akkor, amikor szükségesnek tartja, hogy Szindbádot az úri korhelykedés, a cseléd- és parasztlányok szerelme földesúri élvezetének tudományába is beavassa . . . Ketvényi Nagy – az első nyugalmazott magyar színész – azonban az illúziókkal, az életet meg szépítő hazugságokkal is megismerteti.”⁵⁸

Szindbád két tanácsra emlékezik nevelőitől: Portobágyi úr bölcsességére: „Nem is igazi ember, aki bolondságokat nem követett el életében”,⁵⁹ és Ketvényi Nagy figyelmeztetésére: „Szindbád a másvilágon minden csókért, amit elmulasztott, ócska papucsot húznak az orrára”.⁶⁰ Bár kevésszer utal rá Krúdy, a hajós számára az igazi örökséget apja emléke jelenti. Az életunt halni készülő Szindbád apjára emlékezik vissza, aki halálos ágyán is ragaszkodott az élethez: „– A vagyonomat, doktor úr, csak egy hétig élhessek még . . .”.⁶¹ Mikor apjára emlékezik Szindbád, nemcsak önmagát szembesíti apjával; ebben az emlékezésben egy visszavonhatatlanul elmúlt világ szembesül a jelennel.

⁵⁶ Krúdy Gyula: *Egy régi udvarházból*. 66.

⁵⁷ Uo. 70.

⁵⁸ Fábri Anna: *Ciprus és jegenye. Sors kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*. Bp. 1978. 58.

⁵⁹ Krúdy Gyula: *A régi hang*. 91.

⁶⁰ Uo. 92.

⁶¹ Krúdy Gyula: *Szindbád álma*. 140.

Meg-nem-váltó szerelem

A Szindbád-értelmezések elfogadott ténye, hogy a hajós életében a nők játsszák a főszerepet, s az élményvilág e tekintetben „sokban rokon Ady lírájának gyötrő-gyötrődő érzékiségével, olthatatlan sóvárgásával”.⁶² Maga Krúdy igyekszik ezt leginkább elhíttetni velünk. Egyetlen történetben sem feledezik meg a nő-mítosz fenntartásáról:

„A nőket kereste mindenütt: erdőkbe utazva vagy a téli tájon nyaralva . . . Midőn céltalanul, ok nélkül utazott messzi tájak felé, ismeretlen szigetszágok világában titkon és igazán csak az idegen, eljövendő nőket leste szemével, a szívével.”⁶³

A szindbádi szerelem értelmezését nehezíti, hogy az elbeszélésekben a különféle idősíkok igen finoman és tulajdonképpen követhetetlenül szövik át egymást, s Szindbád nő-felfogása, szerelemképe ezek függvénye.

Szindbád és a nők kapcsolatában természetesen el kell vetnünk az olyan vulgáris értelmezést, mely szerint „egyedül a szerelmi vágy hajtotta, de nem ismerte az ösztönt emberiesítő, másokra figyelő érzést.”⁶⁴ Igazabb, mégha túlzottan általános is Mátrai László megfigyelése:

„A szerelem, mely minden időkben a realitás és irrealitás, a tapintható fizikum és a parttalan metafizikum klasszikus találkozhelye volt, természetesen szövi át- meg át Krúdy világának minden részletét. Nála igazgá válik a csalóka közhely, hogy az utazók értik meg leginkább az otthon örömeit, s a társtalanoknak van a legtöbb mondanivalójuk a szerelemről.”⁶⁵

⁶² Vargha Kálmán: i. m. 105.

⁶³ Krúdy Gyula: *Szindbád útja a halálnál*. 58.

⁶⁴ Pásztor Bertalan: *Miért szép Krúdy Gyula „A hídon” című novellája?* Életünk, 1974/3. 265.

⁶⁵ Mátrai László: *Krúdy realizmusa*. Magyarok, 1948./1. 24.

Közelebb kerülünk tán az igazsághoz, ha különválasztjuk a nők vonzódását a hajóshoz: Szindbád vonzereje, „amit mégis magáénak mondhat, az csak valamely stratégia törmelékének tekinthető: néhány taktikai tudnivaló a szerelmi hódítás, a női lélek természetéről”.⁶⁶ De vajon egyszerű taktikai tudnivalókkal állunk szemben? „Egy szép, finom kultúra veszett ki idővel, . . . az asszonnyal bánás művészetét nem érnek rá megtanulni manapság!” – mondja keserűen Kaffka hölgnője.⁶⁷ Szindbád ennek a művészetnek tudója még.

A hajós vonzereje tehát egy túlhaladott, de a nők részéről természetszerűen visszakövetelendő szerelmi magatartásban van. S mivel a széptevés már művészet Szindbádnál, képes arra, hogy a teljes szerelem, sőt a teljes élet igényét ébressze fel a nőkben. A harmadik út Lenkéje, egy vidéki körorvos felesége az „eltűnt, álombeli világról” akar emlékezni Szindbáddal való újbóli találkozásakor; az ötödik út virágáruzlánya egyszeri találkozás után veti ki magát Szindbádjáért és annak hiányáért az ablakon.

Szindbád igényeket ébreszt a nőkben, de az igények realizálásában már nem vesz részt. Nem, mert a nők nem ébresztették föl a hajósban ugyanezt az igényt. Szindbád épít, alkot a nőkben; szerelmet ébreszt, a köznapi létnél egy teljesebb világot mutat föl, de utazásaikor visszatérve hozzájuk saját építésének romboló hatásával kell szembenéznie: eltorzult, kiszűrt életekkel, az életet önmaguktól eldobó nők emlékével. „De jaj, örömet nem érez, ki vesztett kincsét meg leli!” – írja Füst Milán.⁶⁸ Szindbád is minden megtalált-elvesztett kincsen önmaga hiányára ébred rá, arra a betöltetlen ürre, melyet ő hagyott utazásai során a női szívekben. A novellazáró nevésekben, dörmögésekben e felismerés mellett másfajta érzés is munkál: az élet visszafordíthatatlanságának számbavétele. Még

⁶⁶ Fábri Anna: i. m. 68.

⁶⁷ Kaffka Margit: i. m. 27.

⁶⁸ Füst Milán: *Aladdin atyja sírjánál*. Nyugat, 1911. jan. 1. 46.

keseőbbé teszi ezt az, hogy az észlelt változás nem csupán a természet örök rendje, mely átalakítja az életet és a szerelmet, hanem a világ olyan fordulására való eszmélés is, mely előtt csak tehetetlenül, nevetve állhat Szindbád. Ezt a nevetést magyarázhatják Ady sorai is:⁶⁹

Tessék harcolni annak, aki tud
S aki nem tud, annak nevetni tessék.
A nevetés tán az egyedüli,
Mely fölment komoly, bolond merésektől.
Nagy rómeiket a napok most ontják:
Nevetni tessék vagy dobni bombát.

(Margita élni akar)

Szindbádnak, a hajósnak megadatik az, hogy vándorlásai, szerelmei során legyen egy hely, ahol megpihenhet. Majmunka az egyetlen nő, aki nem azért boldog, hogy Szindbád szereti, hanem amiatt, hogy szeretheti Szindbádot.

„ . . . ismerlek, mintha én szültelek volna. Tudom, hogy mikor szerettél, mikor nem szerettél. Ez azonban az én szerelmemen nem változtatott soha. Én furcsa, magamnak is érthetetlen asszony vagyok. Beléd szerettem ezelőtt 10 évvel, és nyomban tisztában voltam vele, hogy ez most már így marad végig egész életemen. Még ha meghaltál volna, Szindbád, akkor sem felejtettelek volna el soha . . . Te nem láttál engem, de én mindig láttalak. Még mikor aludtál is, hosszasan elnéztem alvó arcodat, hogy kifürkészem az álmaidat. Ismerni akartalak, mert hiszen tudtam, hogy nélküled már nem élhetek.”⁷⁰

Majmunka kulcsfigura a *Szindbád*-novellákban. Alakjában Krúdy feloldási kísérletét adja a századforduló emberének problémájára. Majmunka nyugalma és erőssége az önmagán túlmutató, másra irányuló szeretetben van. Épp oly természetességgel áldozza fel kis vagyonát felelőtlen öccséért, mint ahogy Szindbádot szereti egy életen át. Majmunka szeretete – a „Te nem láttál engem, de én mindig láttalak” mondat erős

⁶⁹ Ady Endre: i. m. 69.

⁷⁰ Krúdy Gyula: *Szindbád álma*. 136.

biblikus felhangjával utal rá Krúdy – már a végső dolgokkal áll kapcsolatban.

Szindbádra mint a 10-es évek nyugtalan, az életben célt és értelmet kereső emberére is érvényesek az Ady *Margitájából* vett sorok.⁷¹

Van egy más fajta, ősi álmú ember,
Ki csupa cél és Cél felé rohan,
S kit fejbe sújt mégis minden elérés,
Mert célhoz érni vagy ostoba látszat
Vagy névkártyája a gálás Halálnak.

Szindbád célba érése is a halálban való célba jutás. Halálakor a hajós Majmunkát hivatja magához, s ő fogja le Szindbád szemét. Cél, halál, Majmunka így kapcsolódnak össze, s Majmunka alakja e végső összefogódásban nyeri el mélyebb értelmét.

Félelem, szorongás

„Egy problémát hord magában az ember. Ez a probléma: megküzdeni tudni az étellel, hogy úgy vegyük az életet, ahogy az van, és ne másképp. Az élet szörnyűségesen reális, reális az undorodásig. A probléma megoldása, úgy élni az életet, hogy ne vegyük észre éppen a legsötétebb oldalakat a létben. Szépet úgyis keveset láthatunk; a derű és a fény a legritkább. Itt-ott van egy kevés, egy nagyon kevés, és igen sokan csak távolról élvezik” – írja Krúdy egyik korai írásában.⁷²

Baránszky Jób László Krúdynak ezt az életfelfogását műveiben is tükröződni véli:

„Krúdynál bőségesen akadnak illogikus cselekedetek, de épp azok az élet logikájának legmagától értetődőbb jelei, és sohasem szorulnak

⁷¹ Ady Endre: i. m. 69.

⁷² Krúdy Gyula: *Tavaszi öngyilkosok 1895*. In: Krúdy Gy.: *Pesti levelek*. (Publicisztikai írások). Bp. 1963. 19.

magyarázatra, fölösleges elemezni őket . . . Krúdy örömét leli a valóság ellentmondásaiban, végtelen humánuma számára minden érthető.”⁷³

Szindbád is „az úgy vegyük az életet, ahogy van” nézőpontjáról próbálja elfogadni a valóság ellentmondásait. Ez az elv azonban csak akkor nyújtana sérthetlenséget Szindbádnak az étellel szemben, ha önmaga kívülről szemlélné. De Szindbád védtelen, mert az életet nem tudomásul venni, hanem megérteni akarja; minden utazás egy-egy nekirugaszkodás az élet titkainak megértéséhez, s minden utazás vége menekülés az életelvhez: az élet olyan, amilyen. Megnyugvás helyett fokozódó hiányérzet, az érthetlenség szülte szorongás lesz Szindbád osztályrésze.

Szindbád már első utazásakor „az unalom és idegesség elől” menekül a „ragyogó estéjű Budapestről”.⁷⁴ A céltalanság, unalom, idegesség a pesti élet jellemzője.⁷⁵ Krúdy és Szindbád ezzel még nem lépne túl az *Ősziké*től kezdődő nagyvárosellenességen. Krúdy avval lép be a 20. századba, hogy hőse számára nincs menekvés. Az emlékek, ahová menekülhet, csak addig rendelkeznek megtartó erővel, amíg szembe nem néz velük Szindbád, mert akkor már „rosszkedvű, lehajtott fővel kell búcsúzni tőlük”.⁷⁶ A külső világ is félelmet kelt: utazásai során egyszerűcsak úgy érzi, gonosz emberek üldözik, pisztolyát markolássza, és menekül a kisvárosból, mely pedig semmiben sem különbözik a többitől.⁷⁷ És fél attól, hogy egy elmúlt világ, ifjúkora, apja világa az ő szeme láttára fog végérvényesen

⁷³ Baránszky Jób László: *Szemponatok a Krúdy-jelenség megközelítéséhez*. Új Irás, 1975/7. 102.

⁷⁴ Krúdy Gyula: *Szindbád, a hajós*. 26.

⁷⁵ Ld. még: *Szindbád útja a halátnál*. 57.; *Szindbád és a csók*. 62.; *Szindbád titka*. 100.

⁷⁶ Krúdy Gyula: *A szerelem vége*. 99.

⁷⁷ Krúdy Gyula: *Hófúvásban*. 162–166.

összeomlani, az ő fejére esik az omladozó kőcímer,⁷⁸ önmagát és emlékeit is végleg eltemetve.

Szindbádnak állandóan szembe kell néznie a halállal. Nemcsak úgy, hogy akarva-akaratlanul részese vagy szemtanúja mások halálának, hanem mert a halálfélelem és a halálvágy állandó kísérője életének. Már serdült ifjú korában találkozik a halál érthetetlen kettősségével: misztikus voltával és brutalitásával. Az első utazáskor a halott kislány emléke megszépül, kiteljesedik, testből azonban „kellemetlen, csipős szag” árad.⁷⁹ Öngyilkos nők emléke kísérti és a halálnál tesz utazást.⁸⁰ Szégyenérzete, érthetetlensége és megdöbbenése, mellyel a nők halálát fogadja, nem az élő ember természetes megrendülése az elmúlással szemben. Ilyenkor saját boldogságkeresésének illúziórikus voltára döbben rá; önmaga halálfélelmeinek és vágyainak megvalósulását kell látnia minden halálban.

Ahová menekülhet szorongással és félelemmel teli önmaga elől, az nem az állandó csalódással végződő utazás, hanem a „megbomlott agyvelő és a zugva kalapáló szív” játéka.⁸¹ Szindbád újabb és újabb alakokba képzeletileg bele magát, izgalmas és érdekes életekbe, csak önmagával ne kelljen szembenéznie. E féktelen játékban lesz nyilvánvaló Szindbád szerepválsága, az elme örült küzdelme vagy talán már csak játéka, hogy a kiteljesítő szerepet megtalálja.⁸²

A Szindbád-élmény: a világ, az individuum és a szerep egységének megbomlása a 20. század emberének kiteljesedő,

⁷⁸ Krúdy Gyula: *Szindbád őszi útja*. 146.

⁷⁹ Krúdy Gyula: *Szindbád, a hajós*. 29.

⁸⁰ Ld. *Szindbád második útja*. 37–42.; *Szindbád útja a halálnál*. 57–62.; *Szindbád titka*. 100–116.

⁸¹ Krúdy Gyula: *Duna mentén*. 117.

⁸² A szerep fogalmát Kulcsár Kálmán és Németh G. Béla értelmezése szerint használjuk. Kulcsár Kálmán: *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Bp. 1966. 538. és Németh G. Béla: *Az önmegszóllító verstípusról*. In: Németh G. B.: *Mű és személyiség*. Bp. 1970. 627–628.

alapvető élménye; s így lesz Krúdy hajósa „a modern magyar irodalom első igazi hőse”;⁸³ testvére és előfutára a század irodalmának a világban helyét nem találó, szorongó alakjainak.

Nyugtalanító állandóság

„... semmi sem változik a világon, még a pendelyes gyerek sem” – jut eszébe Szindbádnak nagyanyja mondása utazásai során.⁸⁴ Úgy tűnik, hiába a „kizökent idő”, az élet túllép rajta, folytatódik szerelmei gyermekeiben, önmaga sarjaiban, Igazi bizonyítékot azonban az élet állandóságára a kisvárosok jelentik:

„Mintha századokról századokra semmi sem változnék a magyar vidéki életben. Az emberek kicserélődnek, de ugyanolyanok ülnek helyükbe. Mintha csak egy furcsa tréfa volna a születés, a halál, a mennyegző. Az ősök ülnek most is az asztalnál. Asszonyban, gyermekben ismétlődnek. A szélkakas forog a háztetőn, az eső, a vihar éppen úgy beköszönt, mint százesztendő előtt, és nem a nyugatról közeledő felhő, sem a messze elterülő mező nem látszik tudomást venni, hogy a százesztendő előtti ember ül az ablaknál. A hó leesik, a kályhákban ropog az erdei fa. A mostani házigazda éppen úgy dörzsölgeti össze a kezét a kandalló előtt, mint az Osapja. Egészen bizonyos tehát, hogy a falon függő, festett nagyapák és ősapák nem mentek el innen. Tavasszal az eleven gazda mögé állanak, és a fülébe sugják: repcét vess a Kállás mezőbe . . . És aztán úgy is történik.”⁸⁵

Ezt az élményt erősítik a kisvárosok megállt toronyórái: olyan időt mutatnak, amilyen talán soha nincs.⁸⁶ A megállt óra – az óra, az idő múlása iránt Szindbád már ifjúkora óta vonzó-

⁸³ Bori Imre: i. m. 89.

⁸⁴ Krúdy Gyula: *Szindbád őszi útja*. 145.

⁸⁵ Krúdy Gyula: *Szindbád és a színlésznő*. 155–156.

⁸⁶ Ld. *A hídon*. 53.; *Szindbád titka*. 101.

dik.⁸⁷ Az öröklét, az állandóság érzetét kelti benne is, mint Kosztolányinál.⁸⁸

... S a rozszant szerkezetből
e poshadt tétlenség börtönéből,
az öröklét nyugodt fuvalma megcsap.
Az óra áll, mindig hat óra van.

(Megállt az óra)

Hasonló jelentése van Krúdy másik fontos motívumának, a hónap is. Mindent fehérbe öltöztet, tisztának mutat, megőriz, mintha a természet védekezési reflexe nyilvánulna meg az elbeszélések állandó, sűrű hóesésében. De Szindbádnak rá kell döbennie, hogy amit a természet ily módon véd: az az elmúlás; a hó alatt sírok vannak, halottak fekszenek, az örök nyészetet fedi be vastag takaróval a hó.⁸⁹

A szindbádi magányosság természeti szinten való feloldására tesz kísérletet Krúdy a vidéki városok házainak példájával: „... vastag hóréteg alatt régi emeletes házikók húzódnak meg egymás mellett, mintha félnének a hidegben”,⁹⁰ „és a földszintes házak meglapulva menekültek a katona lábához... És a házikók fehér és fekete bárányokhoz hasonlítottak, amelyek a vihar előtt összebújnak...”,⁹¹ „... és a hófúvásban a régi házak olyanformán zárkóztak be, mintha ellenség közeledne a városhoz.”⁹² A feloldás itt is, mint a többi kísérletben, csak részben sikerül. Mert lehetne ellenpélda Szindbád magányosságára az apró házak összebújása, egyfajta közösségben

⁸⁷ Ld. *Az álombeli lovag*. 87.

⁸⁸ Az óra élményére ld. még: Kosztolányi Dezső: *A szegény kisgyermek panasza*. 143.; Juhász Gyula: *Órák zenéje*. 145.

⁸⁹ Ld. *Szindbád titka*. 109.; *Téli út*. 169. és 171.

⁹⁰ Krúdy Gyula: *Szindbád, a hajós*. 26.

⁹¹ Krúdy Gyula: *Szindbád második útja*. 38.

⁹² Krúdy Gyula: *Téli út*. 167.

való feloldódás, ha a hasonlatokban nem kapna olyan erős hangsúlyt a kiváltó ok: a félelem.

Mintha az emberben és természetben egyaránt megbomlott harmóniát, a teljessé váló félelmet és szorongást tenné végérvényessé a hidak alatt álmosan futó Poprád is.*

OSZTOVITS SZABOLCS

KRÚDY ÉS A STÍLUSA

A STÍLUS HELYE KRÚDY MŰVÉSZELETÉBEN ÉS KRÚDY HELYE A STÍLUS MŰVÉSZELETÉBEN

„Legnagyobb alkotása: a stílusa?” Perkátai László Krúdy-könyvében ez a mondat nem kérdésként, hanem állításként fogalmazódik meg.¹ Pedig igencsak odakíváncozna a végére egy óvatos kérdőjel.

Azt természetesen badarság lenne kétségbe vonni, hogy a stílusnak kitüntetett fontossága van Krúdy életművében. Már Schöpflin Aladár megírta arról a bizonyos „gordonkahang”-ról, hogy „Ez a hang írásainak legfőbb szépsége”. Sőt ennyivel nem is éri be, hanem így folytatja: „Maga az írásának szépsége.”² Jó példája ez annak, miként torzul el, sőt válik hamissá egy alapjában véve helyes gondolat pusztán azért, hogy abszolutizálják. A stílus szerepének ez a többi struktúra-tényező rovására való mértéktelen túlbecsülése a későbbiekben is jellemzi az esszéisztikus Krúdy-irodalmat, amely mindig is

*Megjegyzés: Dolgozatunkban – mely 1979-ben íródott – a Krúdy-centenáriumra megjelent cikkeket és tanulmányokat már nem tudtuk figyelembe venni.

¹ *Krúdy Gyula*. Szeged, 1938² 86–7.

² *Nyugat*, 1933. I. 630.